

Professor GUNNAR ELIASSON, Industrins utredningsinstitut

AFFÄRSMISSTAG OCH KONKURSER

"Här rivs för att få luft och ljus;
är kanske inte det tillräckligt?"
August Strindberg

Denna artikel skulle ursprungligen handla om konkurser. Men vid närmare eftertanke bör en seriös artikel under denna rubrik handla om affärsmisstagens ursprung och funktion i en dynamisk ekonomi. Konkursen har alltid varit förenad med negativa ekonomiska händelser för det enskilda företaget, som lågkonjunktur och depression. Det är någonting man önskar undvika. Ägare förlorar pengar. Anställda förlorar sina jobb. När antalet konkurser går upp anses därför ofta ekonomisk ofärd vara på gång. Men vad som är ofärd för det enskilda företaget behöver inte nödvändigtvis betyda något negativt för hela landets ekonomi.

Modern ekonomisk teori och modern välfärdsekonomi speglar visserligen en föreställning om en värld i vilken allt i princip kan förutses, och där konkursen är ett utslag av misstag; planeringsfel eller okunnighet, som inte borde tillåtas förekomma. Så ser den klassiska nationalekonomiska föreställningsvärlden ut. Speglar denna modellvärld en relevant syn på hur en vital, växande ekonomi fungerar? Det finns kanske andra sätt att se på ekonomiska beslutsmisslag, som bygger på en annan föreställningsvärld, en annan teori. Den österrikiska skolan hade t. ex. en annorlunda syn på ekonomisk dynamik än de flesta av dagens ekonomer. Joseph Schumpeter betraktade lågkonjunkturen som den period där gamla strukturer och dåligt skötta företag rensades ut, och därmed beredde plats för nya, innovativa verksamheter.

Presentationen kommer därför att disponeras på följande sätt. Först diskuterar jag hur valet av teori på ett i många avseenden omedvetet sätt bestämmer hur vi uppfattar den ekonomiska verkligheten och i detta fall konkursinstitutionen (Avsnitt 1). Jag går sedan igenom två olika teorier avseende en nationell ekonomi; den traditionella teorin, vilken har svårt att hantera fenomen som affärsmisstag och konkurser, samt en alternativ ekonomisk teori, i vilken affärsmisstag blir ett naturligt inslag i det ekonomiska skeendet. Jag utvecklar särskilt (Avsnitt 2) teorin om den experimentellt organiserade ekonomin i vilken affärsmisstag är ett viktigt inslag i den ekonomiska utvecklingen. Avsnitt 3 presenterar företaget (som en experiment-

maskin) i denna ekonomi. Slutligen (Avsnitt 4) diskuterar jag finanssystemets uppgift att disciplinera ekonomin, och släppa fram bra företag samt tvinga dåligt skötta företag som inte bättrar sig att gå i konkurs. Vad som är speciellt intressant är hur statsmaktens politiska försök att tygla finansmarknadernas renhållande uppgift effektivt hindrats i många ekonomier, vilka därmed så småningom hamnat i ett tillstånd, som mycket liknar konkursen.

1. Teori bestämmer hur vi uppfattar verkligheten

Den teoretiskt skolade nationalekonomen lever i en schizofren värld. Å ena sidan har vi hans eller hennes imaginära värld, där alla agenter strävar efter att uppnå ett tillstånd av perfekt information, ofta med en teoretisk förhoppning att detta skall vara möjligt, och i sämsta fall med reservation för en kalkylerbar stokastisk avvikelse. Å andra sidan måste samma analytiker på något sätt observera verkligheten runt omkring sig, där affärsmisstag hör till ordningen för dagen, och endast under mycket speciella förutsättningar kan betraktas som kalkylerbara risker.

1.1. Klassisk, nationalekonomisk teori begränsar synfältet

Redan Frank Knight (1921) vid Chicagos Universitet var mycket noga med att påpeka att affärsrisken tillhörde kategorin genuin osäkerhet och handlade om icke försäkringsbara aktiviteter. Från detta konstaterande är steget inte långt till att göra affärsmannen, företaget, industrialisten till en aktör inom vilken genuin osäkerhet transformeras om till subjektivt kalkylerbara risker (Eliasson, 1990). Affärsmannens eller företagens kompetens kan uttryckas som just en förmåga att urskilja en kalkylerbar affärssituation (affärsrisk) i en för oss andra oförutsebar och genuint osäker situation. Med denna omtolkning av Frank Knight, som jag tror han skulle skriva under, lämnar vi den klassiska nationalekonomiska modellens domäner och (ännu viktigare) modellen för den effektiva marknaden eller rationella förväntningar, också en idé som uppstått vid Chicago Universitetet (se även Le Roy-Singell, 1987).

Att affärsmisstag äger rum är en empirisk observation som kunnat göras under hela den ekonomiska historien. Om affärsmisstag är nödvändiga eller kan elimineras är däremot en fråga som diskuterats länge och inte fått något klart svar. Frågan är inte empirisk. Den kräver ett teoretiskt svar. Därför blir också val av teori helt avgörande när vi diskuterar just affärsmisstagens ekonomiska betydelse. Diskussionen blir nämligen meningslös om vi väljer en intellektuell struktur inom vars ram affärsmisstag inte har

någon ekonomisk funktion, eller inte ens kan förekomma. Detta kan låta underligt för den som inte känner den teori nationalekonomen arbetar med, i vilken verklighetens män, om de satte sig in i denna intellektuella värld, inte skulle känna sig hemma. Men den teoretiska, intellektuella strukturen påverkar i hög grad ekonomers - och politikernas - tänkande och sättet att se på affärsmisstag och konkurser, ett problem som inte är helt irrelevant i den dramatiska finansiella kris som delar av den mogna industrivärlden just nu "genomlider". Ordet är medvetet valt, ty konkurs har som sagt fått en negativ klang i den ekonomiska diskussionen. Den klassiska nationalekonomiska modellen har ingen klar logik med vars hjälp affärsmisstag och konkurser kan ges ett positivt existensberättigande. Tänk om någon skulle ställa sig upp och säga: låt bankerna gå i konkurs, det är bra (Wihlborg, 1992).

Det är snarare så att den välfärdsanalys som ägt rum under efterkrigstiden haft som dominerande syfte att minimera affärsmisstagen genom bättre överblick, bättre planering och en konjunkturpolitik byggd på bättre och bättre prognoser. Mot denna "föreställning", som lärs ut vid varje universitet i väst, ställer jag den unge Joseph Schumpeters (1912) dynamiska modell av entreprenören, nyskaparen, som stör den klassiska (Walrasianska) jämvikten och som i sitt kölvatten skapar positiv "kreativ förstörelse" ("creative destruction"), eller för att återföra oss till rubriken konkurser. Men inte heller Schumpeters modell räcker. Den var i väsentliga avseenden en förfinad variant på den österrikiska modellen, skapad av Menger, von Mises och andra.

1.2. Affärsmisstagens teoretiska och verkliga ursprung

Den nationella ekonomins välfärdsskapande tillväxtdynamik bygger på två funktioner: (1) en koordinering via marknaden av alla agents beslut som ger skalfördelar åt hela ekonomin genom specialisering och (2) innovationer, som skapar ökade möjligheter att genom ytterligare specialisering nå högre total produktionskapacitet, men som samtidigt stör den ordning som i en tidigare period åstadkom en effektiv koordinering av ekonomiska aktiviteter. Denna balans ändrar sig hela tiden med följderna att en ekonomi vid varje tillfälle har en optimal ordning som bestämmer det bästa läget – den bästa strukturen, ordningen – mellan kaos och jämvikt i ekonomin.

Det faktum att ordningen hela tiden störs innebär också att förutsebarheten i ekonomin är begränsad, samt att varje agent ständigt löper risken att störas av någon konkurrent som är bättre, inte sällan på ett så allvarligt sätt att hans affärsverksamhet slås ut – han går i konkurs.

Det konkurshotade företaget eller den utsatte individen hotas därför av två krafter; en negativ, eller den egna oförmågan, och en positiv, den över-

lägsne konkurrenten. Men situationen är relativ och kan uttryckas som en rankning av företagen efter förmåga att konkurrera (en s.k. Salter (1960) kurva, se Eliasson, 1991b). Men även denna rankning är relativ. Den ändras av innovationer och den faktiska konkurrensen. Konkurrensens uppgift är såväl att koordinera som att disciplinera ekonomin genom att rensa ut icke ekonomiskt livskraftiga verksamheter och släppa fram nya och effektiva verksamheter. Denna dynamik skapar ekonomisk tillväxt och sätter sin prägel på företagens och människans villkor.

För denna dynamiska ekonomi saknar nationalekonomin i dag en utarbetad teori. Den klassiska modellen koncentrerar sin uppmärksamhet till koordineringen kring en given, exogent bestämd jämviktspunkt eller jämviktsbana, d.v.s. till den totala ordningen i jämvikt. Denna ordning är inte stabil i en ekonomi där innovationer uppstår endogent som en konsekvens av den pågående marknadskonkurrensen. Den klassiska modellen har försökt undvika innovationer av detta störande slag och därför fått karaktären av en central planeringsteori (Pelikan, 1988, 1992), en idé som har mycket litet både med Adam Smith's vision från 1776 och verkligheten att göra, även om den allmänna jämviktsmodellen haft som ambition att modellera just den osynliga hand som leder till ett perfekt, fullt informerat tillstånd utan konkurser (se motiveringen av Debreus "Nobelpris" från 1983). Att vi saknar en utarbetad teori för ekonomisk dynamik innebär att vi inte förstår konkurrensens ekonomiska roll, eller betydelsen av "creative destruction". Låt mig därför skissa på en sådan teori av ekonomisk dynamik i vilken såväl störande innovationer, utslagning (konkurser) som den osynliga handens koordinering förekommer samtidigt. Jag kallar den den experimentellt organiserade ekonomin (1987, 1991b).

2. Den experimentellt organiserade ekonomin

Frågan om existensen av ett tillstånd av fullständigt, eller ett i förväntan nära nog fullständigt (och unbiased) informerat tillstånd är tydligen en central skiljelinje mellan två teoretiska traditioner inom nationalekonomin; statisk allmän jämviktsanalys och dynamisk teori. Därmed blir också informationsekonomi ("the economics of information") ett centralt ekonomiskt teoretiskt problem. Hur informerade kan ekonomins agenter, inklusive den politiska statsmakten vara?

2.1. Hur informerad kan ekonomins agenter vara?

Det är inte svårt att konstruera modeller (byggda på mycket rimliga antaganden om agents beteende) som blir så komplexa i sin struktur att

en total och förväntningsriktig (unbiased) överblick, gränsande till ett för varje agent fullständigt informerat tillstånd är teoretiskt omöjligt. Detta gäller i den exakta meningen att ingen känd prognosmetod kan prestera förväntningsriktiga prognoser, annat än som en rent tillfällig egenskap under perioder som inte kan förutses. IUIs företagsbaserade makromodell (se t. ex. Eliasson 1977, 1985, 1991b) har denna egenskap att i princip vara ogenomtränglig för extern analys, men ändå självkoordinerande (självreglerande) på det sätt Adam Smith avsåg att den osynliga handen skulle fungera (se Eliasson, 1991b, Antonov-Trofinov, 1992). Det går därför inte att genom allt fler observationer av de data modellen själv genererar, öka precisionen i skattningarna av modellens koefficienter, på det sätt som t. ex. modeller med rationell förväntningsjämvikt a priori förutsätter kan ske. Den modell jag talar om har icke dessa stationaritetsegenskaper och orsaken är dess icke-linjära inre strukturer (Eliasson, 1991b). Denna egenskap gör modellen besläktad med de under senare år så populära, icke linjära kaosmodellerna. En dynamisk tillväxtekonomi kommer ibland att befinna sig i tillstånd, som för många agenter med en begränsad erfarenhet och ett begränsat kunnande liknar ett tillstånd av oordning. Många agenter begår därför fundamentala fel, så fundamentala att felet inte kan korrigeras. De går i konkurs. I praktiken innebär detta att en agent (ett företag, en individ) som opererar i modellens marknader aldrig - med någon känd statistisk metod - kan vara säker på att i sina beslut hamna rätt i förväntan. Det kommer därför aldrig, precis som Knight (1921) hävdade, men som modellen om rationella förväntningar förutsätter, att uppstå någon försäkringsmarknad för affärsrisker. Företaget måste i sin tur vara berett på att ett till synes aldrig så rationellt och riktigt beslut ändå kan vara fundamentalt fel, och därför också vara berett på att radikalt ändra kurs, eller gå i konkurs. Av samma skäl kommer andra företag att "helt oväntat" råka ut för positiva affärsövertaskningar, som inte kunnat förutses på grund av tidigare erfarenheter, windfall profits, som inte heller kan betraktas som stokastiska "lotterivinster". Eftersom relativt enkla modeller, som t. ex. den svenska mikro-makro modellen¹, kan visas ha dessa egenskaper, bör det i ännu högre grad gälla den riktiga svenska ekonomin.

2.2. Affärsmissstag en kostnad för ekonomisk utveckling

Den experimentellt organiserade ekonomins egenskaper kan lätt demonstreras med några till synes oskyldiga modifieringar av den klassiska, allmänna jämviktsmodellens antaganden.

Varje företag opererar i ett rum av affärsmöjligheter (state space, the business opportunity set). Den klassiska modellen förutsätter (i olika grad)

att detta rum är litet, i bemärkelsen i princip genomlysbar från en central punkt, d.v.s. att en fullständig överblick kan uppnås av allt som är relevant för varje aktörs handlande. Det är därför inte underligt att nationalekonomin fått en centralistisk inriktning i den bemärkelsen att råd byggda på den klassiska modellen inneburet fler och fler uppgifter åt en statsmakt som på grund av sin centrala position "borde" ha en bra överblick, och som till råga på allt aldrig begår fel. Till för några år sedan var antagandena på denna punkt raka och naiva. Informationskostnaderna i den Walrasianska modellen var noll. Med rätt matematisk metod kunde ett fullständigt (perfekt) informerat jämviktstillstånd omedelbart och kostnadsfritt räknas fram. Detta gällde oavsett om all information samlades och tolkades centralt, eller om informationshanteringen organiserades som en decentraliserad beslutsprocess (Malinvaud, 1967). Eftersom informationshanteringen inte drog några resurser samt var omedelbar, sammanföll alla organisatoriska lösningar, inklusive den statiska marknadslösningen i en punkt. Senare års teori, särskilt den på spelteoretisk grund stående IO (Industrial Organization) litteraturen är mer sofistikerad, men i princip en variation på samma Walrasianska modell. Asymmetriskt fördelad information samt positiva transaktionskostnader skapar nya, intressanta teoretiska problem (inom den gamla modellens ram) när det gäller att hitta jämviktslägen. Men modellen är konstruerad så att jämviktslägen finns, även om de nu kan vara fler än ett.

Modellen av den experimentellt organiserade ekonomin får vi genom att ändra antagandet om "storleken" på rummet med affärsmöjligheter så att det blir oöverblickbart i sin helhet från varje utsiktspunkt². Jämfört med den klassiska modellens antagande om motsatsen, står detta antagande på solid empirisk grund. Det kvarvarande teoretiska problemet är svaret på frågan, om man ändå inte, som i teorin om rationella förväntningar eller effektiva marknader kan approximera verkligheten med en stationär modell, i vilken affärsmisstag uppträder som ett rent stokastiskt fenomen. Denna approximation är teoretiskt tilltalande, men i grunden felaktig om endera av två empiriskt väl dokumenterade fenomen accepteras. Introduceras affärsmisstagen som ett led i en selektionsmekanism, t. ex. nyetableringskonkurrens (innovationer) som framtvingar konkurser (exit), kan ekonomins dynamik inte fångas av en stationär process (Eliasson, 1991).³ Detta illustreras tydligt i den svenska mikro-makro modellen där denna dynamik uttrycks i termer av endogent föränderliga Salterstrukturer. Ett andra sätt att förstöra modellens stationaritetsegenskaper är att införa sekventiell inlärning. Detta kan ske direkt på företagsnivån (Eliasson, 1992). Det intressanta i detta sammanhang är dock att den historiebundna (path dependence) ekonomiska utveckling som vi talar om även kan skapas utan någon som helst upplärning på mikronivå, genom schumpeteriansk selektion, d.v.s.

innovativ nyetableringskonkurrens, som slår ut de sämsta företagen (konkurser) och därmed gradvis höjer ekonomins kapacitet att producera. I denna tolkning kommer affärsmisstag, inklusive konkurser att bli en normal kostnad för ekonomisk utveckling.

3. *Företaget som en experimentmaskin*

Ekonomens syn på företaget bestäms av den modellvärld i vilken företaget antages agera. Därför blir teorin om företaget fundamentalt olika om vi använder oss av den klassiska modellen eller modellen av den experimentellt organiserade ekonomin. Som jag redan understrukt är företagets möjligheter att begå fel och göra konkurs nära nog obefintliga i den klassiska modellen.

Två modifikationer av den klassiska modellen krävdes för att skapa modellen av den experimentellt organiserade ekonomin. Rummet av affärsmöjligheter måste för det första göras tillräckligt stort i bemärkelsen omöjligt att överblicka i sin helhet från någon utsiktspunkt. För det andra måste frihet att när som helst etablera sig i varje marknad existera (fri etableringsrätt).

3.1. Hur ser ett företag som kan gå i konkurs ut?

Från ovan nämnda två antaganden följer (se vidare Eliasson, 1990) vissa beteendeegenskaper hos varje aktör på marknaden. Företaget blir begränsat rationellt (boundedly rational) i Simons, 1955, bemärkelse. Tyst, icke kommunicerbar ("tacit") kompetens kommer att styra de ekonomiska besluten på mikronivå, särskilt högnivåbesluten i företagen. Att företagen inte begriper allting i sin omvärld samt att varje företag har sitt unika kunskapskapital är naturligtvis inget märkvärdigt antagande, men det har ända tills helt nyligen inte accepterats som ett inslag i den rena ekonomiska teorin, och fortfarande bara på ett sådant sätt att den klassiska modellens egenskaper inte förändras på ett fundamentalt sätt. Jag släpper in dessa antaganden ocensurerade. De blir en naturlig och viktig del av den experimentellt organiserade ekonomin. Det rationellt organiserade företaget kommer därmed att vara organiserat som en experimentmaskin. Den grundläggande kompetensen (se Tabell 1) är att ha näsa för affärer. Men eftersom affärer i den experimentellt organiserade ekonomin ofta går snett, måste företaget dessutom snabbt kunna identifiera och effektivt korrigera affärsmisstag. Det går inte alltid och företaget kan gå i konkurs.

Men den grundläggande poängen med den experimentellt organiserade ekonomin är att mängden affärsmöjligheter är nära nog oändlig och kon-

kurrenterna många (fri etableringsrätt). För varje företag gäller att det måste handla (ta initiativ) tidigt på grund av sin känsla för affärer, (affärskompetens), långt innan det känner sig säkert på sin sak. Om inte, så vet affärsledningen att många konkurrenter kommer att agera snabbt, och någon kommer att träffa nästan rätt. I denna process kommer många att misslyckas ex post. Men de som lyckas driver ekonomin framåt. Och affärsmisstagen, konkurserna kan för ekonomin som helhet betraktas som en normal kostnad för ekonomisk tillväxt.

Tabell 1. Företagets kompetens i den experimentellt organiserade ekonomin

1. God känsla för affärer (intuition)
2. Vilja att ta kalkylerade risker
3. Förmåga att identifiera affärsmisstag tidigt (analys)
4. Förmåga att effektivt korrigera misstag
5. Förmåga att effektivt driva de lyckade satsningarna.

Källa: Eliasson (1990)

3.2. Nyetablering och konkurser ett centralt inslag i ekonomins tillväxtdynamik

Jag har givit en ganska omständlig teoretisk bakgrundsteckning till affärsmisstagens roll i den ekonomiska utvecklingen. Skälet är, som jag angav inledningsvis, att frågan är teoretisk och kräver ett teoretiskt svar.

Under de allra senaste åren har vi, genom "öppnandet" av den tidigare Sovjetekonomin fått en mycket tydlig illustration av vad som händer om man stänger av tillväxtdynamiken genom att minska rummet affärsmöjligheter till nästan ingenting, och genom att stänga rätten till fri nyetablering. Men det hade räckt med att jämföra den klassiska allmänna jämviktsmodellens egenskaper med modellen för den experimentellt organiserade ekonomin för att förstå hur det såg ut bakom järnridån.

Min hypotes illustreras bäst av nyetableringarna. På kort sikt påverkas konkurrensen på marknaderna. Nyetableringskonkurrensen ger inte de existerande företagen någon ro. Men de direkta reala effekterna tar mycket lång tid på sig innan de syns på makronivån (Eliasson, 1991). Det genomsnittliga nyetablerade företaget visar upp sämre prestanda än det genomsnittliga, i marknaden redan etablerade företaget, men spridningen i prestanda är mycket större. Detta innebär att medellivslängden på nyetablerade

företag är mycket kort. De flesta går under i konkurrensen. För att några få företag skall lyckas måste många optimistiska entreprenörer etablera sig. Det är därför ett positivt tecken att såväl nyetableringarna som konkurserna är många.

Bo Carlsson har i flera studier (1981, 1990, tillsammans med Taymas, 1991) visat hur tillväxten beror på en ständigt fortgående strukturomvandling, genom att bryta ned makroaggregaten i dess beståndsdelar; branscher, företag etc. I det korta perspektivet är det framför allt ett bättre utnyttjande av existerande kapacitet, maskiner och människor, som spelar en roll, d.v.s. en överföring av resurser till de bästa anläggningarna och utslagning av de sämsta. Nya investeringar i bättre teknik och nyetablering driver på denna utveckling (Eliasson, 1991), men det är först på mycket lång sikt som ny teknik och nyetableringar ger synliga direkta effekter på makronivån. Kort sagt, den naturliga miljön för företag och individer i en vital tillväxtekonomi är otrygg, samtidigt som nya möjligheter hela tiden öppnas upp. Men de sämsta företagen måste förbättra sina prestanda eller gå i konkurs. Självfallet kan man inte iaktta dessa mekanismer om teorin inte formulerats på den mikronivå där de äger rum. Det är ingen historisk självklarhet att en ekonomi skall vara organiserad efter den experimentellt organiserade ekonomins principer. Historiskt har regleringar och etableringsförbud i syfte att skydda redan existerande företag mot konkurrens varit den normala ordningen (Eliasson, 1991).

Den experimentellt organiserade ekonomin innebär ständig, oförutsebar strukturomvandling och otrygghet för såväl företag som individer. Den experimentellt organiserade ekonomin är därför en politiskt instabil organisation. Politiska krafter verkar ständigt för att bryta ner denna organisation för att få politisk kontroll av ekonomin. Sådan bättre kontroll kan bara uppnås till stora kostnader i form av utebliven tillväxt, men den efterfrågas ändå av okunniga väljare som vill ha trygghet, och av politiker som önskar makt. Särskilt i moderna demokratier har individernas krav på trygghet och politiska argument byggda på den klassiska modellens slutsatser om ekonomisk välfärd i många fall lett till stora inskränkningar i marknadernas frihet.

4. Finansmarknaderna bedriver ekonomisk politik samt disciplinerar ekonomin

Det är därför intressant att konstatera att den demokratisk-politiska processen i varje land under senare år utsatts för en allt intensivare konkurrens, från den mest experimentellt organiserade av alla ekonomier; det internationella finanssystemet.

4.1. Finansmarknaden möjliggör nyetablering och tvingar bort dåligt skötta företag

Nyetableringar och konkurser har en styrande finansiell definition. Företag etableras för att skapa positiva finansiella värden (förmögenheter). De går i konkurs när dessa värden (förmögenheter) konkurrerats bort. Detta innebär inte nödvändigtvis att verksamheten läggs ned, endast att ägandet ändras. Konkurrensen på finansmarknaderna, särskilt aktiemarknaden ser till att resurser ställs till de mest lönsamma investeringsobjektens och företagens förfogande, men också att de tas ifrån dåligt skötta företag. Ofta kan det dock vara svårt att avgöra om ett företag är dåligt skött, eller om det satsat långsiktigt och därför inte visar upp synliga vinster just nu. Även finansmarknadens aktörer kan därför göra fel, och på denna nivå kan inkompetens skapa mycket stora reala effekter på grund av den hävstång finansiella marknader utövar på hela det ekonomiska systemet.

Varje investeringsbeslut innebär ett risktagande och räntan (finansmarknadernas pris) definierar en trade-off mellan en omedelbar, säker investering och en långsiktig, osäker satsning. Om riskupplevelsen blir hög höjs priset på finansiella resurser (räntan). Finansmarknaden blir kortsiktig.

Ett kompetent finanssystem, särskilt en kompetent aktiemarknad är därför A och O när det gäller att ge den nationella ekonomin en långsiktigt syftande, tillväxtbefrämjande organisation (Wihlborg, 1991). Det finns ett kompetensproblem både vad gäller finansmarknadernas institutioner och själva organisationen av marknaden så att kompetenta aktörer etablerar sig där. Det förhållandet att kompetens även krävs i finanssystemet är en varseblivning som haft svårt att vinna fotfäste i efterkrigstidens ekonomisk-politiska tänkande, som baserats på en ekonomisk teori i vilken den reala ekonomin och den finansiella ekonomin hållits ordentligt, teoretiskt isär⁴. Konsekvensen har blivit att statsmakten "socialiserat" stora delar av finanssystemet i många industriländer i förhoppningen att detta inte skulle ha någon reell ekonomisk betydelse. Att detta kan skapa problem har under senare år aktualiserats på tre områden. Betydelsen av att först etablera ett fungerande finanssystem för att få igång tillväxten i de före detta planekonomierna i öst har haft svårt att sjunka in (Rybczynski, 1991, Eliasson, 1992b). Det internationella finanssystemets (för det andra) benägenhet att disciplinera slarvigt skötta ekonomier som den svenska och den (tidigare) danska, har radikalt ändrat den ekonomisk-politiska diskussionen i väst. Även finanssystemet befolkas (för det tredje) av vinstsökande agenter. Dessa agenter har tidigare, i flertalet s.k. marknadsekonomier varit hårt reglerade, så styrda av statsmakten, att de under loppet av några decennier under efterkrigstiden förlorat känslan för vad en marknad kräver samt kompetensen att

konkurrera på marknadens villkor. När det internationella finanssystemet så småningom tvingat fram en avreglering av finanssystemet i sådana länder som Norge, Finland och Sverige, så har en rad för en konkurrensökonomi mer eller mindre oförberedda och inkompetenta finansinstitut och banker gått i konkurs. Av tradition betraktar vi detta som något djupt allvarligt, som statsmakten bör förhindra. Men hur kan vi utan den upprensning, även bland bankerna, som konkurser innebär åstadkomma en koncentration av de finansiella resurserna till kompetenta händer (Wihlborg, 1992). Kan vi utgå ifrån att statsmakten besitter den kompetens som förutsätts för att den skall göra ett bättre omstruktureringsjobb än marknaden?

4.2. Slås fel företag ut? - det stora och det lilla företaget

Bankkrisen ställer konkursproblemet på sin spets. Varför uppfattar vi en bank, som något så speciellt att den inte bör få gå i konkurs? Låt oss ta ett annat exempel. Ett stort företag har ofta byggt upp betydande finansiella resurser, som under en lång tid kan skydda det mot finansmarknadernas krav på förräntning av kapitalet. General Motors (GM) kan inte tvingas på knä i en handvändning, hur inkompetent dess ledning än är, medan välskötta, avancerade, men nystartade och små företag i databranschen, slås ut omedelbart om finanssystemet blir oroligt och kortar sina horisonter. Om GM inte får ordning på sina affärer kommer det så småningom att gå omkull, men under mellantiden förstörs enorma ekonomiska värden. Är GM, liksom en stor bank en för tung nationell institution för att tillåtas gå i konkurs? Varför? Vore det inte rationellare för landets politiker att försöka rädda en lång rad välskötta småföretag från konkurs därför att de i en värld med inkompetenta finansinstitut inte får resurser att vänta ut bättre tider?

Konkursinstitutionen är en kapitalmarknadsinstitution. Är finanssystemets privata aktörer kompetenta nog att ansvara för denna sorteringsfunktion? Borde inte statsmakten ta över ansvaret, precis som statsmakten redan gjort vad gäller ett stort antal banker i de skandinaviska länderna? Bör vissa för nationen viktiga marknader regleras så att dess institutioner inte går i konkurs, och statsmakten garanterar att rikets hushållning med knappa resurser sköts på ett kompetent sätt?

4.3. Statsmakten, det verkliga storföretaget

I en fungerande, dynamisk ekonomi uppträder företaget som en experimentmaskin. Utslagning och konkurser blandas med framgång. Deltagande i konkurrensen är det enda sättet att lära sig konkurrera. De som inte lär sig slås ut. Det lilla företaget tillåts gå i konkurs utan att någon höjer ett ögon-

bryn. Men ju större företaget som går i konkurs är desto mer omfattande anses konsekvenserna bli för den reala ekonomin, och desto besvärligare blir det att låta företaget driva sin verksamhet som den bör drivas, nämligen som en experimentmaskin. Den nationella ekonomins stabilitet ökar ju mer diversifierad, och ju mindre beroende av några få storföretag den är. Samma förhållande gäller finanssystemet, med den skillnaden att vi nu har en hävstångseffekt från den finansiella till den reala ekonomin. Men så länge det finns en betydande konkurrens även i finanssystemet så blandas även där bra beslut och dåliga beslut på ett produktivetsbefrämjande sätt. Även det finansiella systemets agenter kan experimentera.

Problemet uppstår när experimentverksamheten förs upp på rikets högsta plan, nämligen till statsmakten. Där fattas nämligen bara ett beslut. Blir det rätt så är allt bra. Men vår slutsats från teorin om den experimentellt organiserade ekonomin innebär att sannolikheten är liten att en aktör som fattar ett beslut gör det rätt. Det är här den experimentellt organiserade ekonomins utsagor skiljer sig på ett fundamentalt sätt från den klassiska modellens utsagor. Ekonomiska experiment bör inte äga rum på den nationella politiska beslutsnivån, eftersom (för det första) sannolikheten att man begår gigantiska fel är betydligt högre än sannolikheten att man gör rätt. För det andra är förmågan att korrigera begångna fel på denna nivå mycket låg. Så skall också vara fallet eftersom den politiska maktens huvuduppgift är att lagstifta, en uppgift som inte bör organiseras experimentellt (Eliasson, 1990 s. 283 fotnot).

Detta problem ställs på sin spets när statsmakten, som i flertalet västeuropeiska industriländer, för att få bättre kontroll på den reala ekonomin, reglerat bort konkurrensmekanismerna i finanssystemet, och därmed etablerat en gigantisk hävstång av negativa beslut från det politiska systemet till den reala ekonomin.

En pessimistisk Joseph Schumpeter (1942) iakttog under mellankrigstiden hur jättelika företagskomplex växte fram, inom vilka man synbarligen hade lyckats "rutinisera" innovationsprocessen. Schumpeters prognos blev att några få storföretag på grund av denna kompetens snart skulle dominera varje lands industri. De skulle liera sig med statsmakten i ett permanent socialistiskt tillstånd, som skulle förstöra västerlandets demokratier. Han drog däremot inte slutsatsen att detta skulle förstöra västerlandets ekonomier. Det hade han gjort om han hållit kvar vid, och utvecklat sin ursprungliga idé från 1912.

- ¹ De kan faktiskt visas existera i även betydligt enklare, traditionella modeller från national-ekonomisk teori, blott några enkla modifikationer görs. Se Day (1983).
- ² Alternativt, för att jag skall uttrycka mig korrekt, är rummets affärsmöjligheter (state space) så komplext att inget decentraliserat informationssystem förmår finna ett perfekt informerat jämviktstillstånd.
- ³ Även här går det självfallet att med speciella, matematiska tricks i form av linjärt transformerbara symmetrier mellan entry och exit frekvenser, skapa klassisk jämvikt, se t. ex. Dasgupta-Stiglitz (1981).
- ⁴ För en diskussion av detta separabilitets antagande, se inledningskapitlet i Day-Eliasson-Wihlborg (1992).

Bibliografi

- ANTONOV M., TROFIMOV G., 1991, Learning through short-run macro-economic forecasts in a micro-to-macro model, *IUI Working Paper no. 310*.
- CARLSSON B., 1981, The content of productivity growth in Swedish manufacturing, in: *The firms in the market economy, IUI 40 years* (Industrial Institute for Economic and Social Research, Stockholm).
- CARLSSON B., 1990, Productivity Analysis. A Micro-to-Macro Perspective; in Deiacco, E., Hörnell, E. and Vickery, G., (eds), *Technology and Investment, OECD, Paris and IVA*, Stockholm.
- CARLSSON B., TAYMAZ E., 1991, The role of technological progress and economic competence in economic growth: a micro-to-macro analysis, *IUI Working Paper no. 311*.
- DASGUPTA, P., Stiglitz, J., 1981, Entry, innovation, exit - towards a dynamic theory of oligopolistic industrial structure. *Eur. Econ Rev 15:137-158*.
- DAY, R.H., 1983, The emergence of chaos from classical economic growth, *Quarterly Journal of Economics, May*.
- DAY, R.H., ELIASSON, G., WIHLBORG, C.(EDS.), 1992, *The Markets for Innovation, Ownership and Control*, IUI and North-Holland.
- ELIASSON, G., 1976, *Business economic planning - Theory, practice and comparison* (John Wiley & Sons, London).
- ELIASSON, G., 1977, Competition and market processes in simulation model of the Swedish economy, *American Economic Review 67, no. 1, 277-281*.
- ELIASSON, G., 1985, *The firm and financial markets in the Swedish micro-to macro model. Theory, model and verification* (IUI, Stockholm).
- ELIASSON, G., 1987, Technological competition and trade in the experimentally organized economy, *IUI Research report no. 32* (Industrial Institute for Economic and Social Research, Stockholm).

- ELIASSON, G., 1990, The firm as a competent team, *Journal of Economic Behavior and Organization* 13, no. 3, June, 275-298.
- ELIASSON, G., 1991, Deregulation, innovative entry and structural diversity as a source of stable and rapid economic growth, *Journal of Evolutionary Economics* 1, 49-63.
- ELIASSON, G., 1991b, Modeling the Experimentally Organized Economy: Complex dynamics in an empirical micro-macro model of endogenous economic growth, *JEBO, Vol 16, No 1-2 (July), pp. 153-182.*
- ELIASSON, G., 1992, Business Competence, Organizational Learning and Economic Growth - Establishing the Smith-Schumpeter-Wicksell Connection; in Scherer F.M. and Perlman M., 1992, *Entrepreneurship, Technological Innovation, and Economic Growth: Studies in the Schumpeterian Tradition*, University of Michigan Press.
- ELIASSON, G., 1992b, A Note: *On Privatization, Contract Technology and Economic Growth*; in Day-Eliasson, Wihlborg, eds.(1992).
- KNIGHT, F.H., 1921, Risk, Uncertainty and Profit, Houghton-Mifflin, Boston.
- KNIGHT, F.H., 1944, Diminishing Returns from Investment, *Journal of Political Economy*, vol. LII (March), pp. 26-47.
- LEROY, S., SINGELL L.D. 1987, Knight on risk and uncertainty, *Journal of Political Economy* 95, no. 2, 394-406.
- MALINVAUD, E., 1967, Decentralized Procedures for Planning, in Malinvaud - Backarach (eds.) *Activity Analysis in the Theory of Growth and Planning* (Mac Millan).
- PELIKAN, P., 1988, Can the imperfect innovation system of capitalism be outperformed? in G. Dosi et al., ed., *Technical Change and Economic Theory*, Pinter Publishers: London.
- PELIKAN, P., 1989, Evolution, economic competence, and the market for corporate control. *Journal of Economic Behavior and Organization* 12:279-303.
- PELIKAN, P., 1992, The Dynamics of Economic Systems, or How to Transform a Failed Socialist Economy, *Journal of Evolutionary Economics*, Vol 2, no. 1, pp. 39-63.
- RYBSCHYNSKI, T., 1991, Finanssystemets betydelse för Östeuropas omstrukturering. *Cash-Links nr. 2 (juni) s. 41-58.*
- SALTER, W.E.G., 1960, Productivity and technical change (Cambridge University Press, Cambridge).
- SCHUMPETER, J., 1912, *The Theory of Economic Development*. Oxford University Press (originally published in German as *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*).

- SCHUMPETER, J.A., 1942, *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: George Allen & Unwin.
- SIMON, H.A., 1955, A behavioral model of rational choice, *Quarterly Journal of Economics* 69, 99-118.
- WIHLBORG, C. 1991, Aktiemarknadens Närsynthet och Företagens Investeringsbeslut. *Cash-Links nr 3 (sept.) s. 48-57*.
- WIHLBORG, C., 1992, Hur kan vi bli av med dåliga banker? *Cash-Links nr. 3 (sept.) s. 58-61*.